

Liubov LAZARENCO

Kiev, Ucraina

LIMBA ROMÂNĂ ÎN CONTEXTUL SITUAȚIEI SOCIOLINGVISTICE ACTUALE DIN UCRAINA

E cunoscut faptul că situația sociolingvistică pe teritoriul unui stat plurilingv cuprinde multiple aspecte — statistic, lingvistic, sociocultural, sociopsiholingvistic, etnolingvistic și altele —, care reflectă diversitatea vieții și relațiilor interetnice. În linii generale însă, ea prezintă ansamblul de limbi în corelația lor cu factorii socioculturali și politico-ideologici care determină nivelul de funcționare a fiecărei limbi. Gheorghii Stepanov, de exemplu, menționează că situația sociolingvistică (sau glotică, după cum o numește autorul) este "baza vitală a limbilor, iar esența ei constă în realizarea funcționării acestor limbi"(1).

Din punct de vedere statistic, actualmente, în Ucraina se vorbesc circa 100 de limbi. Ele diferă, desigur, în primul rând prin particularități genealogice și lingvistice, dar importante sînt și diferențele ce privesc nivelul lor de funcționare. Din acest punct de vedere, în perioada sovietică, s-a creat o situație sociolingvistică stratificată, prin subordonare, în patru părți constitutive. Prima — *limba rusă* — limba dominantă, care a uzurpat toate

domeniile principale de funcționare glotică din societate. Ea este limba uncea dintre minoritățile etnice din Ucraina, care, conform datelor ultimului recensămînt al populației (1989), este formată din ceva mai mult de 11 milioane de oameni. A doua — *limba ucraineană* — limba populației majoritare din Ucraina (respectiv 34 de milioane de oameni). A treia — *limbile minorităților etnice compacte: limba română* (vorbită de 459 de mii de oameni, dintre care 135 de mii sînt înregistrați români, iar 324 de mii — moldoveni), *limba polonă* (218 mii), *maghiară* (163 de mii), *greacă* (98 de mii), *tătară* (86 de mii), *limba tătarilor din Crimeea* (44 de mii în 1989, actualmente, în urma revenirii tătarilor din deportare — 250 de mii), *germană* (37 de mii), *găgăuză* (32 de mii) și încă alte cîteva limbi ale etniilor compacte mai puțin numeroase. A patra — *limbile minorităților etnice care nu locuiesc compact: două variante ale limbii evreești* (idiș, preponderentă, și ivrit — 485 de mii), *limba bielorusă* (439 de mii), *limba țigănească* (47 de mii) și celelalte — *cazahă, chirghiză, uzbekă, asiriană, armeană* etc.

În condițiile de subordonare menționate, limba din treapta a doua, cu atît mai mult limbile din treptele a treia și a patra, au fost înlăturate din domeniile cele mai importante ale vieții sociale. Multe dintre ele nu au fost predate deloc în școli, altele — deși cuprinse în planurile de învățămînt — nu se bucurau de suficientă atenție.

Reducerea nivelului de funcționare a limbii majorității etnice din Ucraina a provocat procesul de rusificare a intelectualilor ucraineni. Aceasta s-a răsfrînt imediat asupra nivelului de cultură verbală a limbii ucrainene, avînd ca principal efect interferența intensivă a elementelor rusești cu vorbirea ucraineană. Influența lexicală rusă asupra vorbirii ucrainene a atins

proporții afit de mari, încît ultima pare a fi mixtă: ucraineano-rusă.

Limbile minorităților etnice din Ucraina, inclusiv cea română, au fost supuse și ele acestui proces. Ca urmare, întregul teritoriu al Ucrainei a fost acoperit de vorbiri compozite. Limbile minorităților etnice au avut de suferit în mod dublu: afit din partea limbii dominante ruse, cît și din partea limbii ucrainene, care, conform ierarhiei lingvistice schițate anterior, se afla într-o situație privilegiată, iar în unele regiuni (de vest, mai ales) avea poziții destul de solide. Astfel, în vorbirea orală a românilor (moldovenilor) din Ucraina, în funcție de regiune, se observă elemente de interferență (noi le numim interfereme) afit ruse, cît și ucrainene. În regiunea Odesa, de exemplu, vorbirea orală a populației românofone este, în fond, întesată de rusisme, iar în regiunea Kirovograd — de ucrainisme. În partea de sud-est a regiunii Cernăuți mai puternică este influența rusă, iar în localitățile din nordul și vestul regiunii — cea ucraineană. Influența ucraineană asupra limbii vorbite a românilor din Ucraina se observă, mai cu seamă în localitățile mixte ucraineano-române (ori româno-ucrainene), unde limba de predare în școală este ucraineană. Un exemplu pentru o astfel de situație îl poate constitui satul Colincăuți, raionul Hotin, regiunea Cernăuți. Din numărul total al locuitorilor — 5.536 de oameni —, 1.007 sînt ucraineni, 28 — ruși, 3.110 — moldoveni. La școala medie din sat învață circa 749 de elevi, dintre care 80 provin din familii de naționalitate ucraineană, 8, din familii rusești, iar 653 din familii de români (moldoveni). Limba de predare este ucraineană. Ca urmare, finăra generație de români (moldoveni) din astfel de localități nu cunoaște limba literară a etniei sale, folosind în vorbirea orală varianta dialectală (moldovenească, de

obicei) a limbii române, amestecată cu interfereme ruse ori / și ucrainene. Iată răspunsurile unui tînăr de 17 ani din satul Colincăuți la un chestionar pe care l-am întocmit și pe care tînărul l-a completat:

Naționalitatea — moldovean
Limba maternă — moldovenească
Limba părinților — moldovenească
Înțeleg vorbirea maternă — nu prea bine
Înțeleg vorbirea rusă — bine
Înțeleg vorbirea ucraineană — bine
Vorbesc în limba maternă — nu prea bine
Vorbesc în limba rusă — bine
Vorbesc în limba ucraineană — bine
Cîtesc în limba maternă — cu greu
Cîtesc în limba rusă — liber
Cîtesc în limba ucraineană — liber

Răspunsurile au fost înregistrate recent, după ce problema identității limbii române și "moldovenești" a fost discutată, iar în Ucraina școlile cu limba de predare "moldovenească" "devin", treptat, școli cu limba de predare română. Are loc și revenirea limbii române la grafia latină. Dar majoritatea elevilor, care sînt nevoiți să studieze în școli cu limba de predare ucraineană (ori rusă) continuă să fie ținuti departe de procesul de renaștere a limbii lor naționale.

Deznaționalizarea etniilor din Ucraina a avut mai multe aspecte. Cel de poluare a vorbirii orale era urmat, de obicei, de asimilarea lingvistică. În fapt, ucrainenii și minoritățile naționale din Ucraina se rusificau. În 1989, doar 87,7 % dintre ucrainenii considerau limbă maternă limba naționalității lor. Ceilalți au indicat drept limbă maternă limba rusă. Evreii, grecii, bielorușii se rusificau și ei. Polonezii se ucrainizau. Români, în funcție de regiune, parțial se rusificau, parțial se ucrainizau. Asimilarea lingvistică rusă a românilor (moldovenilor) din Ucraina predomină în regiunile de sud și est. Reproducem sinteza răspunsurilor date în aceste zone la chestionarul prezentat anterior: *Crimeea*, numărul total de moldoveni — 6.609; limba maternă: cea națională

— 55,5 %, cea ucraineană — 1,2 %, rusa — 49,9 %. *Regiunea Dnepropetrovsk*, numărul total de moldoveni — 6.636; limba maternă: cea națională — 55,1 %, ucraineană — 13,6 %, rusa — 30,5 %. *Regiunea Donețk*, numărul total de moldoveni — 13.332; limba maternă: cea națională — 41,4 %, ucraineană — 4,9 %, rusa — 52,9 %. Predomină asimilarea lingvistică rusă a românilor (moldovenilor) din regiunile Jitomir, Zaporojie, Kiev, Lugansk, Nikolaev, Odesa, Poltava, Harkov și Herson. În regiunile Cernăuți, Transcarpatia, Cerkasî și Kirovograd asimilarea lingvistică a românilor (moldovenilor) are tendința spre ucrainizare. E de menționat că intensitatea asimilării lor lingvistice, atât ruse, cât și ucrainene, nu este egală în toate regiunile. În regiunile în care românii (moldovenii) locuiesc compact (Cernăuți, Transcarpatia, Odesa și Kirovograd) asimilarea este mult mai redusă. În regiunea Transcarpatia, ea este aproape nulă (din 29.485 de români s-au dezis de limba etnici — în favoarea limbii ucrainene — 0,7 %, a celei ruse — 0,5 %, dar 98,2 % și-au păstrat conștiința lingvistică română). La un nivel superior se află conștiința națională a românilor din Transcarpatia, și a persoanelor care s-au declarat de naționalitate română din regiunea Cernăuți. Cei care se declară români consideră că limba română și cea "moldovenească" reprezintă aceeași realitate lingvistică — română, avînd o atitudine pozitivă față de revenirea la grafia latină. Vorbirea lor este mai îngrijită și mai puțin amestecată cu rusisme și ucrainisme. Dimpotrivă, sondajele noastre demonstrează că oamenii care consideră că sînt moldoveni opun limba "moldovenească" limbii române, diferențind, de asemenea, naționalitățile română și moldovenească. Vorbirea lor este mai

intens poluată, ei se dezic mai des de limba naționalității proprii.

La etapa actuală, situația sociolingvistică din Ucraina se află într-o perioadă de tranziție. Are loc procesul de constituire a limbii de stat ucrainene. El se desfășoară lent. Rusofonii opun o rezistență vehementă. Dar, în fine, dacă Ucraina își va păstra suveranitatea declarată, limba ucraineană o va înlocui pe cea rusă în funcțiile ei de limbă de stat. Actualmente se pun bazele relațiilor viitoare dintre limba ucraineană și limbile minorităților etnice. Legile actuale ale Ucrainei prevăd coexistența acestor limbi. Nimeni nu știe însă ori nu vrea să știe în ce mod va fi realizată, de exemplu, funcționarea limbii române ca limbă oficială în localitățile compacte. Românii trebuie deci să-și concentreze toate eforturile pentru ca în legile ce vor fi adoptate de noul Parlament al Ucrainei să fie reflectate dolcățele lor. Adoptarea de către Congresul al V-lea al Filologilor Români a unei Rezoluții în problema relațiilor limbii române cu așa-numita "limbă moldovenească" este deosebit de necesară. S-ar cere, totodată, să fie pusă nu numai problema recunoașterii în sfîrșit a unității de limbă română, ci și a recunoașterii în Ucraina, la nivel oficial, a identității naționale a românilor și moldovenilor. Este mai mult decît evident că rezolvarea acestor probleme stă la baza soluționării celorlalte, căci numai restituirea memoriei istorice a poporului român din Ucraina va fi factorul decisiv care va contribui la renașterea și dezvoltarea viitoare a limbii și spiritualității române în această țară.

I. G. Stepanov, *Tipologhiia jazykovyh situatij v stranah romanskoj reci*, Moscova, 1976, p. 143—144.